

AZ IDEGEN KULTÚRKÖRBŐL ÉRKEZŐ MIGRÁNSOK TÁRSADALMI BEILLESZKEDÉSÉNEK BIZTONSÁGI KOCKÁZATAI

Az elmúlt időszakban jelentősen megnövekedett létszámban érkeznek hazánkba idegen kultúrkörből származó migránsok, akik túlnyomó többségének nem Magyarország a végcélja. A Szerbia felől illegális módon, jellemzően dokumentumok nélkül érkezők között feltehetően vegyesen vannak olyanok, akik háború és az üldöztetés valamely formája – tehát az 1951. évi Genfi Egyezményben meghatározott okok¹ – miatt hagyták el hazájukat, illetve nyilván olyanok is, akiket elsősorban a jobb élet reménye motivál arra, hogy Európában folytathassák életüket. Az önkéntesnek mondható és kényszerű okok – illetve az utóbbin belül a nemzetközi menekültvédelem legfontosabb dokumentumában felsorolt öt menekülés ok – közti különbségtétel rendkívül nehéz, melyre egy speciális eljárás, az ún. menekültügyi eljárás keretében kerül sor. Az eljárás feladata kideríteni, hogy a menedéket kérő külföldi által elmondottak, az őt a nemzetközi vándorlásra készítő fizikai és lelki kényszer, egyéni vagy kollektív döntés mögött van-e olyan, a Genfi Egyezményben meghatározott konkrét ok, mely nemzetközi védelmet alapoz meg.

Ezen eljárás végigvitelére csak kevés esetben kerül sor, az ügyek döntő többsége az ügyfél vélhetően Nyugat-Európába történő távozása miatt megszüntetésre kerül. A Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal (BÁH) statisztikái szerint 2015 első félévében 66.788 új menedékjog iránti kérelmet nyújtottak be hazánkban, és 54.546 ügy megszüntetésére került sor. A menedékjogi kérelmek robbanásszerű növekedése jelen cikk írásának idején, 2015 augusztusában is folytatódik, mely eljárások döntő többségükben szintén megszüntetéssel zárulnak, az ügyfél ismeretlen helyre történő távozása miatt. Azon kevés esetben, amikor a menekültügyi hatóságok az eljárást végig le tudják folytatni, az ügyek relatíve jelentős részében a kérelmezőt nemzetközi védelemben részesítik. Így 2015 első felében összesen 237 fő kapott menekült (73 fő) vagy oltalmazott (164 fő) státuszt Magyarországon. Köztük legjelentősebb számban szírek és afgánok részesültek védelemben (összesen 109 fő).² Bár, ez a szám elenyésző az érkezők létszámához viszonyítva – 2015 augusztusára megközelítőleg 150 ezer fő érkezett illegálisan hazánkba, akik nagyobb része nemzetközi védelmet is kért – fontos feladat lenne az ő magyarországi integrációjuk elősegítése. Megállapítható azonban, hogy a védelemben részesülő harmadik országból érkező külföldiek nagyobb része sem rendezkedik be hazánkban hosszabb távra; a Magyarországon menekült státusszal élő külföldiek létszáma a különböző felmérések

¹ A menekültek helyzetére vonatkozó 1951. évi július hó 28. napján elfogadott egyezmény 1. Cikk (2) pontja szerint: „faji, vallási okok, nemzeti hovatartozása, illetve meghatározott társadalmi csoporthoz való tartozása, avagy politikai meggyőződése miatti üldözéstől való megalapozott félelme miatt az állampolgársága szerinti országban kívül tartózkodik, és nem tudja, vagy az üldözéstől való vélelmében nem kívánja annak az országnak a védelmét igénybe venni; vagy aki állampolgársággal nem rendelkezve és korábbi szokásos tartózkodási helyén kívül tartózkodva ilyen események következtében nem tud, vagy az üldözéstől való félelmében nem akar oda visszatérni.”

² 2014-ben 476 fő, 2013-ban 356 fő kapott vagy menekült vagy oltalmazott státuszt

szerint mintegy ezer és kettő ezer fő között lehet.³ Jelen dolgozatban rövid összefoglalást szándékozok adni arról, hogy milyen kihívást (akár biztonsági kockázatot) jelent ezeknek a személyeknek a Magyarországon történő társadalmi beilleszkedése. Melyek az eddigi tapasztalatok, továbbá a jelenlegi szabályozás és gyakorlat tükrében milyen perspektívái lehetnek az integrációnak vagy annak hiányának.

Megközelítőleg az ezredforduló óta nőtt meg számottevően az idegen kultúrkörből érkező menedékkérők száma. A nemzetközi védelem biztosítása azt is jelenti egyben, hogy a jogszabályok szerint a magyar társadalom csaknem teljes jogú tagjává válnak. Ahhoz azonban, hogy jogaikkal élni tudjanak, és új hazájuk felé történő kötelezettségeiknek az elvárható mértékben eleget tehesse, egy hosszabb folyamaton kell keresztül menniük, mely a magyar társadalomba történő tényleges beilleszkedésüket jelenti.

Az elismert menekültek között az elmúlt években végzett kutatások, interjúk tanúsága szerint a legjobb eséllyel azok tudtak integrálódni, akik legalább a munkavállaláshoz elégséges szinten viszonylag gyorsan megtanulnak magyarul, illetve gyermekeik a magyar oktatási rendszerbe járnak. Leginkább tehát a viszonylagos anyagi biztonság megteremtésében, továbbá a befogadó társadalom tagjaival és intézményeivel való minél több-, és minél szorosabb kapcsolódási pont megtalálása segíti az integrációt.

Az ázsiai térségből érkező menekültek közül az afgánok maradnak legnagyobb arányban, a hazánkban végleges otthont találók jellemzően többgyermekes családban élnek. A menekültek között megjelenő számuknál nagyságrenddel nagyobb kolóniát alkotnak, hiszen más tartózkodási jogcímet is sokan szereznek közülük, illetve állampolgárságot kaptak. Ez a tendencia azonban inkább a 2000-es évek első felében volt jellemző, a később érkezettek között már jóval több az egyedülálló fiatal férfi, akiknek jelentős része a tapasztalatok szerint tovább kíván utazni. A fekete-afrikai kontinensről érkező menekültek beilleszkedése nehezen halad, az őket segítő diaszpóra létszáma minimális. Összetételük származási országuk szerint teljesen vegyes képet mutat. Szomália éveken keresztül az egyik leggyakoribb származási ország volt az elismert menekültek körében, ezek a menekültek azonban az elmúlt évek alatt szinte kivétel nélkül elhagyták Magyarországot. Esetükben a társadalmi beilleszkedésnek egy olyan szintű kulturális és egzisztenciális felemelkedéssel is társulnia kellett volna, mely gyakorlatilag elérhetetlennek bizonyult. Az észak-afrikai és közel-keleti arab térségből változó számban és összetételben érkeztek menekültek, beilleszkedésük is sokfajta képet mutat. Bár a szír menekültek száma az elmúlt években folyamatosan emelkedett, illetve 2015 nyarára elsősorban az ő tömeges belépésük miatt alakult ki soha korábban nem látott menekültügyi válság, jelenleg nem valószínűsíthető, hogy nagyobb létszámú szír menekült beilleszkedését kellene elősegíteni hazánkban.

A menedékjogi törvény⁴ szerint a nemzetközi védelemben részesített személy társadalmi beilleszkedésének elősegítése állami feladat. Ezt a feladatot alapvetően a BÁH látja el, más állami és civil szervezetek közreműködésével. A 2013-ig működő, egyes támogatási illetve integrációs célok szerint szétaprózott és időben elnyújtott támogatások a

³ Pontos statisztika csak az elismerések számáról van. Mivel a menekülteknek státuszuk megszerzése után nincs megjelenési kötelezettségük a magyar hatóságok előtt, megfelelő okmányok birtokában legalisan is távozhatnak az országból, a ténylegesen itt maradó menekültek számáról csak becslések, illetve közvetett adatok állnak rendelkezésre.

⁴ A menedékjogról szóló 2007. évi LXXX. törvény, illetve ennek végrehajtási rendelete, a 301/2007. (XI. 9.) Kormányrendelet szabályozza a Magyarország által nyújtott menedékjog tartalmát, a menekültként, oltalmazottként, valamint menedékesként történő elismerés feltételeit, valamint a menekültügyi hatóság által elrendelt kiutasításra, továbbá az elismerésre, illetve annak visszavonására irányuló eljárást.

2014 januárjától életbe lépő jogszabályváltozással koncentráltabbá váltak, kifejezetten a menekült jogállás megszerzése utáni időszak beilleszkedési nehézségeit segítik. Míg korábban a menekültek és oltalmazottak elismerésüket követően főszabály szerint 6 hónapig maradhattak a befogadó állomáson, mely után általában 2-4 évig státuszukra tekintettel különféle jogcímenek kaphattak rendszeres és egyszeri támogatásokat, a rendszer a negatív tapasztalatok miatt alapvető átalakításokon esett át. A hospitalizációt megelőzendő, jelenleg a befogadó állomáson nyújtott elhelyezést és ellátást a menekült és az oltalmazott az elismerésről szóló jogerős határozat keltétől számított két hónapig térítésmentesen veheti igénybe, ha lakhatása más módon nem biztosított. Ez után az időszak után, elismeréstől számított maximum két évig egyre csökkenő összegű integrációs támogatást kaphatnak. Az ellátási, támogatási és integrációs feladatokat korábban a BÁH alapvetően az önkormányzatokon (később kormányhivatalokon) keresztül látta el, a jelenlegi rendszerben ebbe a munkába az ügyfél egyéni helyzetét jobban ismerő, a szociális munka gyakorlatát végző helyi családsegítő szolgálatok vannak bevonva. A BÁH a családsegítő intézmény közreműködésével az ügyféllel egy ún. integrációs szerződést köt, melyben mind a támogatást nyújtó, mind pedig az integrációs támogatás kedvezményezettjének jogai és kötelezettségei rögzítésre kerülnek. Amennyiben az ügyfél a rá háruló kötelezettségét teljesíti – melyek lényege, hogy saját beilleszkedése érdekében minden tőle telhető-, és realisan tőle elvárható dolgot megtesz – jelentős összegű havonta folyósított támogatásban részesül, mely úgy került meghatározásra, hogy abból az első időszakban alapszintű megélhetése biztosítható legyen. Ezen időszak alatt a családsegítő szolgálat az integrációs szerződés (illetve a Szociális törvény) alapján a menekült vagy oltalmazott számára segítséget nyújt a mindennapi életben való elboldogulásban, hivatalos ügyintézésben, munkalehetőségek felkutatásában, tanulmányi, nyelvoktatási lehetőségek beazonosításában, szükség szerint utánkövetést végez. Amennyiben az ügyfél önhibájából nem tesz eleget a szerződésben foglaltaknak, vagy külföldre távozik, a támogatás tőle megvonásra kerül. Az elmúlt mintegy másfél éves időszak tapasztalatainak kiértékelése jelenleg is zajlik, mely alapján látható, hogy az integráció hatékonysága az arra hajlandó menekültek között valószínűleg növekedett ugyan, az állami pénzeszközök hatékonyabban kerülnek felhasználásra, azonban ennek hatására sem akarnak többen hazánkban maradni.

Az integrációban komoly szerepe van a civil és különféle egyházi szervezetek segítségének is, akiknek képviselőivel a menekültek (menedékjogot kérők) első találkozása már közvetlenül a hazánkba érkezést követően megtörténik. A menekültekkel és kérelmezőkkel foglalkozó civil szervezetek lényegében minden befogadó állomáson és őrzött szálláshelyen jelen vannak.

A menekültügy területén, illetve a befogadó állomásokon dolgozó civil és egyházi, továbbá nemzetközi szervezetek szerepe a „kezdetek” óta komoly változáson ment keresztül. Az 1990-es évek elején elsősorban egyházi szervezetek, nagyobb társadalmi szervezetek (pl. Magyar Vöröskereszt, Máltai Szeretetszolgálat), valamint más kisebb, de nem kizárólag a menekültügy területén tevékenykedő civil szervezet elsősorban karitatív alapon történő segítségnyújtása volt jellemző. Az ekkor Magyarországon tartózkodó, a délszláv háború elől menekülő nagyszámú, túlnyomórészt menedékes státuszú külföldi ellátása és támogatása az ő segítségükkel valósult meg. Ezen szervezetek később, a hozzánk érkező menekültek számának csökkenésével nagyrészt kivonultak a területről. A menekültek összetétele a '90-es évek végétől megváltozott, illetve – ezzel párhuzamosan – a hazai civil szektor is professzionalizálódott. A hozzánk érkező menekültek között egyre nagyobb arányban voltak az Európán kívüli országokból, idegen kultúrkörből származó külföldiek. A

tömeges ellátási és támogatási feladatok helyett az elismert menekültek magyarországi integrációjának elősegítése, az egyes menekülteknek történő segítségnyújtás került a középpontba.

Megállapítható tehát, hogy bár a hazánkba érkező illegális migránsok száma 2013-tól jelentős növekedést – illetve jelen tanulmány lezárásakor, 2015 nyarán, soha korábban nem látott drámai ugrást – mutat, ez közel sem jelenti a nálunk életvitelszerűen tartózkodó nemzetközi védelemben részesültek számának jelentős emelkedését. Az érkezők és távozők nagy száma minden eddiginél világosabbá tette azt az egyébként ismert tényt, hogy a migránsok célja valamely nyugat-európai ország (mindenekelőtt Németország, Svédország és Nagy-Britannia) elérése, és az ottani letelepedés. A hozzánk túlnyomórészt illegálisan érkező migránsok jellemzően olyan várakozásokkal jönnek, hogy őket majd valamelyik nyugat-európai ország szívesen befogadja, a magyar hatóságok csak akadályozzák céljaik elérésében. Származási országoként illetve az érkezés módja, ideje tekintetében ebben nincs jelentős különbség. A túlnyomó többség meg sem fontolja a végcélja elérése közben érintett tranzitországokban, így Magyarországon való maradást. Számukra itt egy rövid időszak eltöltése, a szükséges eljárási cselekmények lefolytatása csak felesleges idővesztést, többletkiadást, illetve esélyeik csökkenését jelenti a célországba való bejutásba, a nemzetközi védelem ott történő megszerzésében. A menedékkérők többsége nem hajlandó tekintetbe venni azt a tényt, hogy nem dönthetnek szabadon, melyik uniós országban szeretnének védelmet kapni. Amint azt az elmúlt évek áttelepítési/áthelyezési programjainak sikertelensége is mutatja (nem csak Magyarországon, hanem a hazánkkal nagyjából hasonló gazdasági helyzetben lévő közép-európai országokban is), nagy valószínűséggel az sem emelné meg ténylegesen és jelentősen a hazánkban élő menekültek számát, ha valamilyen elosztási rendszer szerint nagyobb létszámú menekült csoportot kellene befogadni, miután a beilleszkedés hosszú távú egzisztenciális lehetőségei itt nem versenyképesek. Elsősorban munkaerő-piaci lehetőségek és a szociális ellátások színvonala teszi valószínűtlenné a belátható jövőben azt, hogy hazánk akár az illegális akár a legális migráció célországává váljon, melyet adminisztratív intézkedésekkel, politikai döntésekkel alig lehet befolyásolni. A menekültek részéről a státusszal együtt járó szabad mozgás joga az Európai Unió országaiban olyan potenciált takar, melynek figyelmen kívül hagyása nem volna racionális döntés részükről. Bár a menedékjogot kérők döntő többsége nem Magyarországon képzei el jövőjét, közülük is lesznek néhányan, akik valamilyen egyedi okból kifolyólag végül hazánkban maradnak.

Annak ellenére, hogy a Magyarországon valamilyen tartózkodási jogcímet szerző külföldiek közül a jogszabályok szerint csak a menekültként vagy oltalmazottként elismert külföldieknek jár állami forrásból történő támogatás és segítség a társadalmi beilleszkedéshez, általában megállapítható, hogy integrációjuk mértéke a döntő többség esetében messze nem éri el a kívánatos szintet. Ez a helyzet azonban a legtöbbször az állami és más segítő szervezetek erőfeszítéseitől független tényezők hatására alakul így. A beilleszkedés szempontjából alapvető szerepe van a munkaerő-piaci helyzetnek, illetve az akár „fekete munkával” elérhető jövedelemnek. A szerző korábban menekültekkel lefolytatott interjúinak/ beszélgetéseinek tapasztalataiból azt a következtetést vonja le, hogy a menekültek többségének minden gondolata a munka és a megélhetés körül koncentrálódik. Idejük nagy részét a munka vagy a munkakeresés, illetve kapcsolati hálójuknak elsősorban ebből a célból történő bővítése, kihasználása teszi ki. A rövid távú megélhetés szempontjai gyakran háttérbe szorítják az integráció más fontos aspektusait, így ritka kivételtől eltekintve a magyar nyelv megtanulására sem szentelnek kellő figyelmet. A

diaszpórák szerepe szintén jelentős, folyamatos a nyugat-európai helyzettel/ vélelmezett lehetőségekkel való összehasonlítás. Lényegesek ugyan a nyelvi nehézségek, kulturális különbségek, egyéb gyakorlati problémák, de a munkavállalás nehézsége, és főleg az általuk reálisan elérhető jövedelmek nagysága az, mely elsősorban számít.

Szintén lényeges a szociális támogatások és segélyek összege is, melyek kifejezetten a célcsoport tagjainak járnak vagy általuk is elérhetőek. Ezek szerepét ugyanakkor nem szabad túlértékelni. Ezen transzferek jelentősége ugyan az első időszakban (menedékkérőként) jelentős, illetve sokgyerekes családnál, egyedi élethelyzetekben később is nagyon fontos lehet, de a külföldiek nagy része munkából akar megélni. Az más kérdés, hogy sokan a bejelentett és illegális munkavégzés között nem feltétlenül tesznek különbséget.

A tapasztalatok szerint sokszor a véletlenszerű események, a menekült magánéletének alakulása, a magyar társadalom tagjaival kialakított viszonya (ezen belül fiatal férfiaknál elsősorban egy magyar nemzetiségű személlyel kialakított párkapcsolat) szokott olyan döntő momentum lenni, mely a Magyarországon történő hosszú távú beilleszkedést a leginkább elősegíti. Ennek alakulására ráhatása értelemszerűen semmilyen hatóságnak vagy állami szervezetnek nincsen. A tapasztalatok szerint a sikeresen beilleszkedő menekültek, amennyiben egyedülálló férfiként érkeznek az országba, rendelkeznek ilyen párkapcsolattal. A családos menekülteknél jellemzően a gyermek sikeres beilleszkedése jelenti a kulcsot a szülők beilleszkedéséhez.

Az „idegenekkel” kapcsolatban gyakran felmerülő kérdés a diszkrimináció problémája, amely a menekülteknél inkább csak általánosságban jelenik meg, az idegen kultúrkörből érkező külföldiekre vonatkozóan vannak különféle kutatási adatok. Kifejezetten a menekültekre vonatkozó megalapozott kutatási eredményeket nem ismerünk, ilyen típusú összehasonlítható adatokkal nem rendelkezünk. A közvetlen vagy közvetett hátrányos megkülönböztetés szempontjából nem gondoljuk, hogy a legtöbb európai országnál rosszabbul állna hazánk, illetve a diszkrimináció kérdése az egyes menekültek esetében érdemben hátráltatná a beilleszkedést.

Fontosnak tekinthető a fentebb már említett integrációs támogatások valamint ellátások módja és összege is, amelyek hatása a hosszú távú beilleszkedésben csekély. A BÁH által folyósított ellátások alapvetőek az eljárás alatti időszakban, illetve adott esetben később is jelentős segítséget jelenthetnek, a menekültek maradási vagy továbbvándorlási szándékát ez lényegében nem befolyásolta. Annak ellenére is igaz ez, hogy az említett támogatások volumene az általában a magyar állampolgároknak folyósított jóléti juttatások összegéhez viszonyítva kifejezetten magas. A támogatások általában vett szerepét, egyes esetekben a mindennapi megélhetéshez szükséges voltát kiemelve elmondható, hogy azok hosszabb távon nem jelentenek lényeges motivációt a menekültek számára. 2014 elejétől megtörtént ugyan az integrációs jellegű támogatások teljes átforgalmazása, a korábban szétaprózott és időben elnyújtott anyagi támogatások koncentrációja (mind a jogszabályi jogcímeik, mind pedig az igénybevétel időtartama tekintetében), ez azonban önmagában nem ért el átütő eredményt a beilleszkedés elősegítésében. Fontos és szükséges jogszabályi intézkedések történtek ugyan az elmúlt időszakban, azonban bármilyen szakpolitikai intézkedés csak kedvező munkaerő-piaci feltételek esetén vezet eredményre.

Nyilvánvalóan nem lehet cél valamennyi nemzetközi védelembe részesült személy integrációja, miután jelentős részük eleve Nyugat-Európában élő rokonokhoz és barátokhoz igyekszik, esetükben a Magyarországon történő maradásra igen csekély az esély. A határozott úti céllal nem rendelkezők azonban a Magyarországon történő végleges

letelepedés mellett dönthetnek. A célnak továbbra is annak kell lennie, hogy azon menekültek számára, akik a nehézségek ellenére is Magyarországon képzelik el a jövőjüket, elősegítsük a sikeres társadalmi integrációt. Ez az integrációs gyakorlat a biztosíték arra is, hogy a jövőben, amennyiben hazánk vonzóbb célországgá válik, az itt élő külföldiek ne jelentsenek biztonsági kockázatot olyan típusú elkülönülésükkel, mint amely néhány európai ország sikertelen integrációs modellje alapján látszik.